

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بوستان سعدی

مصلح الدین سعدی

به تصحیح

محمد علی فروغی

انتشارات شهرزاد



سرشناسه	: سعدی، مصلح‌الدین عبداللہف - ۹۶۹۱ ق.
عنوان قراردادی	: بوستان سعدی
عنوان و نام پدیدآور	: بوستان سعدی / مصلح‌الدین سعدی؛ به تصحیح محمد علی فروغی
مشخصات نشر	: تهران: شهرزاد، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری	: ۲۳۲ ص:
شابک	: 978-600-171-084-1
موضوع	: شعر فارسی - قرن ۷ ق.
شناسه افزوده	: فروغی، محمد علی، ۱۲۵۴ - ۱۳۲۱، مصحح.
رده‌بندی کنگره	: PIR۵۲۰۴۱۳۹۰
رده‌بندی دیویی	: ۸۵۱ / ۳۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۴۱۰۶۶۵۰

انتشارات شهرزاد
نام کتاب: بوستان سعدی
مصلح‌الدین سعدی
به تصحیح محمد علی فروغی
چاپ: اول - ۱۳۹۰
تیراژ: ۱۱۰۰ نسخه
لیتوگرافی: مینیاتور
چاپ: ندای ایران
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۷۱-۰۸۴-۱
تلفن مراکز پخش: ۶۶۴۹۱۸۶۸ - ۶۶۹۵۷۱۹۱
قیمت: ۵۰۰۰ تومان

پیشگفتار

شیخ سعدی یکی از بزرگترین سخن‌سرایان جهان، در سالهای اول سده هفتم هجری در شیراز متولد شد، در جوانی به بغداد رفته و در آنجا در مدرسه نظامیه و حوزه‌های دیگر درس و بحث به تکمیل علوم دینی و ادبی پرداخت. در سال ۶۵۵ هجری کتاب معروف «بوستان» را به نظم درآورده و سال بعد «گلستان» را تصنیف نمود.

اهل ذوق اعجاب می‌کنند که سعدی هفتصد سال پیش به زبان امروزی ما سخن گفته است ولی حق این است که شیخ شیراز به زبان امروزی با ما سخن نگفته بلکه ما پس از این سالها به زبانی که از سعدی آموخته‌ایم سخن می‌گوییم یعنی سعدی شیوه نثر فارسی را چنان دلنشین ساخته که زبان او زبان رایج فارسی شد و ای کاش ایرانیان قدر این نعمت بدانند و در شیوه بیان دست از دامان شیخ برندارند.

در چگونگی بیان شیخ سعدی حق این است که در وصف او از خود شیخ پیروی کنیم و بگوییم:

من در همه قول‌ها فصیحم در وصف شمایل تو اخرس
شیخ سعدی از معدود سخن‌سرایان است که به هیچ وجه لفاظی و فضل‌فروشی در نظر نگرفته و سخن نگفته مگر برای اظهار افکار و معانی که در دل داشته است.

گلستان و بوستان سعدی یک دوره کامل از حکمت عملی است علم سیاست و اخلاق و تدبیر منزل را جوهر کشیده و در این دو کتاب به دلکش‌ترین عبارات درآورده است. آثار سعدی چه بصورت مجموعه و یا به طور جداگانه یا تحت عنوان کلیات، ابتدا در هندوستان و سپس در ایران بارها و بارها چاپ شده است. اولین چاپ انتقادی کلیات توسط عباس اقبال آشتیانی در سال ۱۳۱۶ و دومین چاپ آن به تصحیح شادروان محمد علی فروغی انجام گرفت و از آن تاریخ تاکنون همه چاپهای متنوع آن در واقع تجدید چاپ بوده است که هر یک از این چاپها از مزایای ویژه خود برخوردار است.

چاپ حاضر کلیات سعدی در متن بجز چند مورد انگشت‌شمار بر پایه چاپ محمد علی فروغی آماده شده است ولی در تنظیم بخش‌های کتاب، بجز گلستان و بوستان از الگوهای فروغی پیروی نکرده و تقریباً از الگوهای معمول دیوان‌های شاعران دیگر استفاده شده است. بدین ترتیب در تنظیم بخش‌های کتاب، طبق روش معمول، گلستان و بوستان و در آغاز مجموعه و در پی آن همه غزلها در بخش ویژه خود یکجا گرد آمده‌اند بجز غزلهایی که فروغی در بخش ملحقات آورده و به زعم وی و دیگران ظاهراً از آن سعدی نیستند. در ارائه متن (نثر، نظم) از نشانه‌گذاری پرهیز شده مگر به ضرورت تا خواننده از تحمیل تلفظ‌ها آزار نبیند.

در پایان سخن لازم به ذکر است که سعدی مانند فردوسی و مولوی و حافظ نمونه کامل انسان متمدن حقیقی است که هر کس باید رفتار و گفتار او را سرمشق قرار دهد. آثار این بزرگواران خلاصه و جوهر تمدن چند هزار ساله مردم این کشور است و ایرانیان باید این میراث‌های گرانبها را که از نیاکان به ایشان رسیده است قدر بدانند و چه خوب است که ایرانی آن‌ها را در عمر خود چندین بار

بخواند و معلوماتی را که از آنها به دست آید همواره بیاد داشته و به دستورهای
که داده‌اند عمل نماید که اگر چنین شود ملت ایران، آن متمدن حقیقی خواهد بود
که در عالم انسانیت به پیش قدمی شناخته خواهد شد.
امید است که این چاپ کلیات سعدی دوستداران او را خوش آید و باعث
شادی روان وی گردد.

سخن ناشر

www.ketab.ir

فهرست

پیشگفتار مصحح بر بوستان	۹
باب اوّل - در عدل و تدبیر و رأی	۲۹
باب دوم - در احسان	۷۵
باب سوم - در عشق و مستی و شور	۱۰۱
باب چهارم - در تواضع	۱۲۱
باب پنجم - در رضا	۱۴۹
باب ششم - در قناعت	۱۶۱
باب هفتم - در عالم تربیت	۱۷۱
باب هشتم - در شکر بر عافیت	۱۹۵
باب نهم - در توبه و راه صواب	۲۰۹
باب دهم - در مناجات و ختم کتاب	۲۲۷

پیشگفتار مصحح بر بوستان

به نام خداوند بخشاینده مهربان

همه کس می‌داند که شیخ سعدی شیرازی گذشته از قصاید و غزلیات بی‌نظیری که از خود به یادگار گذاشته است دو کتاب یکی به نثر موسوم به گلستان و یکی به نظم معروف به بوستان به نگارش آورده است که شاید بتوان گفت نه تنها در زبان فارسی بلکه در هیچ زبانی از جهت فصاحت و بلاغت و روانی و زیبایی و حکمت و معرفت مثل و مانند ندارد و منظور ما در اینجا این نیست که در ستایش آثار جاویدان شیخ اجل قلم‌فرسایی کنیم چه گمان داریم که برای ادای این وظیفه قدرت بیانی مانند آنکه خود شیخ بزرگوار داشته است باید، و کسی که آن توانایی ندارد درست بردنش به این کار نشاید.

غرض این است که در این سال ۱۳۵۶ هجری قمری که هفتصد سال تمام از تاریخ تصنیف گلستان گذشته و بوستان هم اندکی پیش از گلستان به نظم درآمد است شایسته بود که فارسی‌زبانان از ظهور این دو کتاب - که در تاریخ ادبیات ایران بجز نظم کتاب شاهنامه فردوسی و مثنوی مولانا جلال‌الدین هیچ واقعه‌ای به آن اهمیت نیست - شادیا کنند و سر فرازها نمایند، و الحق آن اندازه که در

توانایی ایرانیان بود کوتاهی نکردند و جناب آقای علی اصغر حکمت، وزیر معارف دولت شاهنشاهی نیز از تشویق و مساعدت در این راه دریغ نفرمودند و من جمله از اینجانب که خود را ریزه‌خوار خوان نعمت بی دریغ سعدی می‌دانم، یعنی بهترین ساعت‌های عمر خود را در مصاحبت آن یگانه سخنور پرمعرفت گذرانیده‌ایم، تقاضا کردند که به تهیه نسخه معتبری از گلستان دست ببرم و سپس نسبت به بوستان، و اگر ممکن شود برای آثار دیگر افصح المتکلمین همین وظیفه را انجام دهم.

اینجانب این وظیفه دلپذیر را به جان و دل بر عهده گرفتم و نسخه گلستان در بهار این سال به شرحی که در دیباچه آن کتاب نگاشته‌ام به پایان رسید و از چاپ درآمد.

اینک کتاب بوستان را برای ارادتمندان شیخ تحفه می‌آوریم و برای آگاهی خاطرنشان می‌کنیم که در ترتیب این نسخه هم تقریباً همان روش تنظیم گلستان را به کار برده‌ایم با این تفاوت که چون بوستان مانند گلستان در دست و پای همه کس نیفتاده و مقید به قیود شعری بوده است کمتر دستخوش تحریف و تصرفات عمدی گردیده است و به این واسطه مجبور نبودیم یک نسخه را اصل و مبنی قرار دهیم و نسخه‌بدلها از نسخه‌های مخصوص بر آن اختیار نماییم، نسخه‌های متعدد از قدیم و متوسط و جدید در پیش گذاشتیم و از سه چهار نسخه که کهنه‌تر از همه بودند متابعت کردیم، و اختلافاتی را که قابل ذکر دانستیم در ذیل صفحات آوردیم^(۱)، و آنچه از ذوق و سلیقه خود تصرف جایز دانستیم این بود که در نسخه‌های کهنه موجود آنچه را با ذوق خود موافق‌تر یافتیم متن قرار دادیم و

باقی را نسخه بدل کردیم جز در جاهایی که مورد اتفاق یا اکثریت نسخه‌های کهنه معتبر بود که در آن موارد ذوق خود را حکم نساخته از آن نسخه‌ها کاملاً متابعت نمودیم. سپس در مقابله با نسخه‌های درجه دوم اگر نکاتی در خور توجه یافتیم با قید اینکه «در نسخه‌های متأخر چنین است» آنها را در حاشیه آوردیم و برای اینکه از هیچ دقت و اهتمامی فروگذار نشده باشد اختلافات قابل توجه را که در بعضی نسخه‌های متأخر مشاهده می‌شود و در نسخه‌های کهنه نیست با آنکه قریب به یقین است که الحاقی است احتیاطاً در حاشیه آوردیم که از میان نرود. در یک مورد در ترتیب اشعار جزئی تصرفی کرده‌ایم که امیدواریم تصرف نامعقول نباشد و آن در صفحه ۳۱۹ این کتاب است که بیت ۳ تا ۷ در نسخه‌های دیگر بعد از بیت سیزدهم آمده.

تصرف دیگر که در چگونگی طبع کتاب کرده‌ایم در عناوین است چون بسیاری از جاها تنظیم‌کنندگان نسخه‌ها عنوان حکایت قرار داده‌اند در صورتی که قصه و حکایتی نیست، و در جاهای بسیار دیگر همین قدر که مطلب اندکی تغییر می‌کند لازم دانسته‌اند عنوانها درست کنند از قبیل «گفتار در...» یا «در این معنی...» یا «وله ایضا» و امثال آنها. پس چون نه نسخه‌ها در این عناوین متفق‌اند و نه می‌توان دانست که شیخ سعدی خود چه عنوانها کرده بوده است، و شاید که اصلاً جز بابها هیچ فصل و جدایی در مطالب معین نکرده است، بنابراین گذاشتیم که عناوین بابهای ده‌گانه را به همان عبارات که شیخ در دیباچه کتاب نظم فرموده است اختیار کنیم، و در درون بابها هر جا که حقیقتاً قصه و داستانی است حکایت عنوان کردیم و هر جا داستان نیست و مطلب تغییر می‌کند عنوانی اختیار ننموده به وسیله ستاره مطالب را از یکدیگر جدا ساختیم.

در اینجا به مناسب آگاهی می‌دهیم که در هیچ یک از نسخه‌های کهنه اسم

بوستان برای این کتاب دیده نمی‌شود و همه آن را سعدی‌نامه می‌نامند چنان که گویی شیخ اجل خود اسمی برای این کتاب اختیار ننموده و به این جهت نسخه‌کنندگان قدیم آن را سعدی‌نامه نامیده‌اند. پس از آن اهل ذوق اسم بوستان را به قرینه گلستان برای این کتاب اختیار کرده‌اند و چندان بی‌مناسبت هم نبوده است.



اما نسخه‌هایی که برای تهیه و تنظیم این کتاب در اختیار ما بوده بسیار و از آن جمله است:

نسخه متعلق به لرد گریوی که در موزه انگلستان عکس‌برداری شده و تاریخ کتابت آن سال ۷۲۰ هجری است و همان است که نسخه گلستان را نیز همراه دارد و در تنظیم آن کتاب هم مورد استفاده بوده است. این نسخه که به خط نسخ خوانا نوشته شده با اینکه از اشتباه کتابتی خالی نیست تمام و کمال و بی‌عیب و در نهایت اعتبار و صحت است و محل اعتنای تام ما بوده است.

کلیات متعلق به دانشمند محترم آقای دکتر محمدحسین لقمان ادهم (لقمان‌الدوله) که متضمن قسمتی از غزلیات و تقریباً دو ثلث بوستان است. این نسخه در رمضان ۷۱۸ به خط نسخ کتابت شده و کاتب در پایان طبیات تصریح کرده که از روی نسخه اصلی خط شیخ سعدی استنساخ نموده و هرچند اشتباهات کتابتی آن بیشتر از نسخه لندن است چون قدیمترین نسخه‌ای است در آن مقدار از کلیات که شامل است ارزش و اعتباری بسزا دارد.

نسخه کتابخانه هند انگلستان که در لندن عکس‌برداری شده و تاریخ کتابت آن ۷۲۸ هجری است، اوراق بوستان آن تمام و اعتبار آن نیز مورد توجه است و گلستان نیز همراه این نسخه بوده و از آن استفاده کرده‌ایم.

کلیات سعدی متعلق به کتابخانه دانشمند محترم آقای حاج حسین آقا ملک که تاریخ کتابتش معلوم نیست ولی سبک تحریر و طرز تدوین غزلیات می نماید که در حدود نیمه مائه هشتم نوشته شده و نسخه ای است قدیم و معتبر. در موقع تنظیم گلستان نیز این نسخه مورد استفاده ما بوده و شرمنده ایم که اظهار امتنان از مساعدتهای ایشان در آن موقع از قلم افتاد، در عوض وظیفه خود می دانیم که از اقدام معارف پرورانه بزرگی که اخیراً نموده و کتابخانه نفیس خود را که شامل چهل هزار جلد کتاب گرانبها می باشد برای استفاده عامه وقف کرده اند یاد کرده طالبان دانش را به بشارت این جوانمردی مسرور سازیم.

کلیات آقای حاج عبدالحسین بحرانی که به وسیله وزارت معارف به آرامگاه سعدی اهدا کرده اند، تاریخ کتابت معلوم نیست ولی از قرائن برمی آید که در اواخر مائه هشتم نوشته شده. این نسخه گلستان را مطلقاً ندارد و از بوستان هم که مورد استفاده و مراجعه بوده چنین برمی آید که بعضی حکایات و اشعار را عمداً حذف کرده اند.

کلیات آقای صادق انصاری عضو وزارت معارف که در ۷۹۴ هجری کتابت یافته و در اینجا لازم است به این نکته اشاره شود که بوستان این نسخه صحیح تر از گلستان بود و بیشتر مورد استفاده واقع گشت.

کلیات آقای مجدالدین نصیری که نسبت به آن در مقدمه گلستان اظهار نظر شده است.

این نسخه ها که برشمرديم در مائه هشتم نوشته شده و غير از اينها نسخه هايي ديگر در اختيار ما بود که اختيار و صحت آنها نيز قابل توجه و از آن جمله است: کلیات خطی که ماده تاریخ کتابت آن «خير الکلام» است (۹۲۳ هجری).

کلیات خطی که در سال هزارم هجری نوشته شده است.

بوستان به خط سلطان علی مشهدی کاتب. و این سه نسخه نیز از کتابخانه آقای حاج حسین آقا ملک می باشد.

نسخه گراور شده بوستان به خط میر عماد معروف.

گذشته از اینها بیش از ده نسخه خطی و چاپی معتبر (چاپ تبریز و تهران و هندوستان) در دسترس ما بوده و در مواقع لازم از مراجعه و مطالعه آنها کوتاهی نشده است.

از مراجعه دقیق به این نسخه ها چنین استنباط می شود که در آغاز که شیخ اجل بوستان را سروده نسخه هایی از آن استنساخ کرده اند و انتشار یافته، سپس خود او در این کتاب تجدید نظر فرموده و بعضی اشعار و کلمات را تغییر و تبدیل داده است، و چنین می نماید که نسخه های قدیمی معتبر که در دست ماست (گذشته از اختلافات جزئی که از تصرفات کتاب است) از روی دو نسخه اصلی استنساخ شده، با فرض اینکه نسخه دومی بوستان پس از تجدید نظر شیخ بزرگوار انتشار یافته باشد، و نسخه لرد گریجوی و نسخه آقای دکتر لقمان ادهم نماینده این دو تحریر بوستان می توانند بود و اگر آنها را اصل و در دو طرف قرار دهیم بیشتر نسخه های دیگر با یکی از این دو نسخه موافقت دارند. و این احتمال که اختلافات مهمی که در نسخه های بوستان دیده می شود غالباً از تصرف خود شیخ باشد این فکر را نیز تولید می کند که شاید در گلستان نیز چنین واقع شده و بعضی از اختلافات که در نسخه های کهنه معتبر آن کتاب دیده می شود به دست خود شیخ صورت گرفته باشد.



در خاتمه با کمال مسرت اظهار می شود که در تهیه این نسخه نیز آقای حبیب یغمایی که در مقدمه گلستان شرح مساعی ایشان را متذکر شده ایم با اینجانب

دستیاری بسزا کرده و از تحمل هیچ گونه زحمت و اهتمامی در این راه دریغ ننمودند، و به علاوه فهرست حکایات و اسامی اعلام و جدولی از لغات و جملات بوستان نیز تهیه نمودند که محض مزید فایده کتاب به آخر آن ملحق ساخته‌ایم. امتنان اینجانب از آقای حبیب یغمایی و همچنین از معارف‌پرورانی که نسخه‌های گرانبهای خود را در اختیار ما گذاشتند و ما را به انجام این کار موفق کردند وظیفه‌ای است که با کمال خرسندی ادا می‌کنم.

محمدعلی فروغی

دی ماه ۱۳۱۶

www.ketab.ir